

TÜRKİYE'DE CUMHURİYET DÖNEMİ EĞİTİM POLİTİKALARININ DİN DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMLARINA ETKİLERİ

Mahmut ZENGİN*

Öz

Osmanlı'da Tanzimat Dönemi'nden itibaren hız kazanan modernleşme girişimleri, Cumhuriyet Türkiye'sinde gerçekleşen siyasi, sosyal, kültürel ve eğitim alanındaki politikaları büyük oranda etkilemiştir. Özellikle eğitimin inşasında siyasal eğilimler ve yeni devletin yapılanma karakteri çok daha belirleyici olmuştur. Türkiye'de din eğitiminin tarihi sürecine baktığımızda birbirinden farklı ve zengin bir deneyim göze çarpmakla birlikte okullardaki din derslerine siyasi ve ideolojik müdahalelerin önemli etkilerinin olduğu görülmektedir. Türkiye'de özellikle Cumhuriyet rejiminin eğitime yüklediği laik/seküler, pozitivist ve ulusal karakterin din dersi programları üzerinde etkili olduğu anlaşılmaktadır. İslam, diğer dinler ve inançlar hakkında bilgiler verilmesi yanında özellikle Cumhuriyet ideolojisi, önemseydiği ve benimsetmeye çalıştığı din anlayışını, din dersi programlarına yansıtmaya çalışmıştır. Bu kapsamda çalışma şu sorular kapsamında meseleyi incelemeyi amaçlamaktadır: Osmanlı'dan günümüze devletin din ile ilgili ilişkilerinin genel çerçevesi nedir? Modernleşme/batılılaşma süreçleri Cumhuriyet Türkiye'sine nasıl bir zihniyet taşımıştır? Cumhuriyet döneminde laik devlet politikası bağlamında ne tür eğitim politikaları ortaya konulmuştur? Ayrıca Modern Türkiye'nin inşa süreçlerinde uygulanan laik eğitim politikaları Türkiye'de özellikle din eğitimi ve din dersi programlarını nasıl etkilemiştir?

Anahtar Kelimeler: Din Dersi Öğretim Programı, Din Dersi, Din Kültürü, Din Eğitimi, Din Öğretimi

The Effects of Educational Policies on Religious Courses Curriculums in Republic Period in Turkey

Abstract

Modernization/westernization attempts, which have gained momentum as from "Tanzimat Reform Era" in Ottoman Empire, substantially have affected political, social, cultural and educational policies that occurred in Republic period. Specifically, political tendencies and structural character of modern Turkey had been more determinative in the construction of education. When we look at historical development of religious education in Turkey, together with various and rich experiences, it has been seen that political and ideological interferences had significant influences on religious courses in schools. At the same time, laic/secular, positivist and national character of education, which has been imposed by republic regime, had effects on the religious courses curriculums. Along with teaching about Islam, other religions and beliefs, republic ideology had tried to reflect its religious understanding, which gave importance and tried to adopt, on religious courses curriculums. This study aims to examine the topic within the scope of those questions: What is the general framework of state-religion relations from Ottoman Empire to nowadays? How modernization/westernization processes carried a mentality to Republic of Turkey? What sort of educational policies were implemented in the context of secular state policy? and how secular educational policies, which were applied in the process of construction of Modern Turkey, affected religious education and religious courses curriculums?

Keywords: Religious Course Curriculum, Religious Course, Religious Culture, Religious Education, Religious Teaching

* Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi Bölümü (zengin@sakarya.edu.tr)

Giriş

Devletlerin siyasal yönetim sistemleri, eğitim politikalarının belirlenmesi ve uygulanması süreçlerinde etkili olmakta ve ülkelere göre farklı biçimler almaktadır. Türkiye’de laik/seküler eğitim politikalarını anlayabilmek için Osmanlı İmparatorluğu’ndan Cumhuriyet Türkiye’ sine geçiş süreçlerindeki tartışmaları, deneyim ve uygulamaları analize ihtiyaç bulunmaktadır. Özellikle Osmanlı’da Tanzimat Dönemi’nden itibaren hız kazanan modernleşme/batılılaşma hamleleri, Cumhuriyet Türkiye’inde gerçekleşen siyasi, sosyal, kültürel alanlar ve eğitim alanındaki politikaları büyük oranda etkilemiştir. Bu politikaların din eğitimi ve öğretimine ve bu bağlamda din dersi öğretim programlarının içeriğine de önemli ölçüde tesir ettiği görülmektedir. Din dersleri her ne kadar Cumhuriyet döneminde çeşitli kırılmalar yaşamış ve kimi zaman okul sistemi dışında bırakılmış olsa da Cumhuriyet rejiminin - özellikle yeni bir ulus devletin inşasında eğitime önemli işlevler yüklemesinin bir sonucu olarak- din eğitiminden de bu süreçte inisiyatif almaya yönelik bir bakış açısına sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Türkiye’de Cumhuriyet döneminde uygulanan din dersi öğretim programları üzerine çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Program geliştirme ve değerlendirme ilke ve süreçleri açısından yapılan çalışmalar yanında özellikle dinin öğretilmesi bağlamında program anlayışlarında ne tür değişimler olduğunu inceleyen çalışmalar da bulunmaktadır. Konuyla irtibatlı olarak Doğan’ın “1980’e Kadar Türkiye’de Din Öğretimi Program Anlayışları”¹ konulu çalışması, Yürük’ün “Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Program Anlayışları”² başlıklı doktora tezi, Altaş’ın “Türkiye’de Örgün Öğretimde Dinin Yeri (1924-1980 Arası Din Öğretimi Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme)” ile “Türkiye’de Zorunlu Din Öğretimini Yapılandıran Süreç, Hedefler ve Yeni Yöntem Arayışları (1980-2001)”³ konulu incelemeleri bu kapsamdaki önemli çalışmalar arasında yer almaktadır.

Bu çalışmada ise Cumhuriyet dönemi eğitim anlayışı ve politikalarının din derslerine ve din dersi öğretim programlarına ne tür etkileri olduğunun incelenmesi amaçlanmaktadır. Döküman incelemesine dayalı olarak hazırlanan bu çalışmanın kapsamını örgün eğitimde ilkökul, ortaokul ve lise düzeyin-

- 1 Recai Doğan, “1980’e Kadar Türkiye’de Din Öğretimi Program Anlayışları,” *Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışlar Uluslararası Sempozyumu (28-30 Mart 2001)* (Ankara: MEB Yayınları, 2004), 611-646.
- 2 Tuğrul Yürük, “Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Program Anlayışları” (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2011).
- 3 Nurullah Altaş, “Türkiye’de Örgün Öğretimde Dinin Yeri (1924-1980 Arası Din Öğretimi Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme),” *Marife* 2, sy. 1 (2002): 219-229; Nurullah Altaş, “Türkiye’de Zorunlu Din Öğretimini Yapılandıran Süreç, Hedefler ve Yeni Yöntem Arayışları (1980-2001),” *Dini Araştırmalar* 4, sy. 12 (2002): 145-168.

deki okullarda okutulan din dersleri oluşturmaktadır. İmam Hatip Okullarındaki din eğitimi ve meslek dersleri öğretim programları müstakil bir incelemeyi gerektirecek kadar geniş bir çerçeveye sahip olduğu için bu çalışmanın kapsamına dahil edilmemiştir. Konu, Osmanlı'dan günümüze din-devlet ilişkilerinin nasıl bir süreç geçirdiği, Osmanlıdan Cumhuriyet Türkiye'sine nasıl bir zihniyet taşındığı, Cumhuriyet döneminde devletin ulusal, laik ve pozitif bilim anlayışına dayalı eğitim politikalarının genel çerçevesinin ne olduğu ve din dersi programlarına nasıl yansdığı soruları referans alınarak değerlendirilmektedir.

Osmanlı'dan Türkiye'ye Modernleşme

Türkiye'nin iki asra yakın bir zamandan beri yapısal ihtiyaçları gereği modernleşme adına geçirmiş olduğu tarihi serüvende din (İslam), en belirleyici unsurlardan birisidir. Modernleşme hedeflerini gerçekleştirmek isteyen bir toplumda dinin devletle olan münasebeti, devletin dinle ilgili politikaları ve din eğitimi tartışmalı bir alan olarak bu süreçte karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'de din-devlet ilişkileri Osmanlı devletinin kuruluşundan günümüze kadar genel hatlarıyla şöyle bir seyir izlemiştir: Osmanlı'nın kuruluşundan 19. yüzyılın ilk yarısına kadar olan "*dine bağlı devlet*" dönemi, 1839 Tanzimat Fermanı'ndan 1924 anayasasının kabulüne kadar olan "*yarı dini devlet*" dönemi, son olarak "*devlete bağlı din*" anlayışının hakim olduğu, din ve din eğitimi ile ilgili katı laiklik politikalarının uygulandığı Cumhuriyet dönemidir.⁴

Osmanlı'da Batı'nın gelişmişlik düzeyine ulaşmak üzere gerçekleştirilen çalışmalar modernleşme, çağdaşlaşma, batılılaşma, muasırlaşma vb. çeşitli kavramlarla ifade edilmektedir. Hanioğlu'na göre⁵, ilk dönem modernleşme girişimlerinde kültürel ve sosyal boyuttan ziyade daha çok askeri, idari ve teknik konular öncelenmiştir. Ancak Batı'dan etkilenen Osmanlı seçkinleri, iç yapıyı gerilik sebebi kabul ederek batılılaşma önünde engel gördükleri din (İslam) ve geleneksel değerlerle mücadele ederek toplumu değiştirmeye yönelik fikir ve girişimlerde bulunmuşlardır. Bu hamlelerin modernleşmeden ziyade batılılaşma kavramı ile ifade edilmesi daha doğrudur. Osmanlı'da batılılaşma kapsamında yeni eğitim kurumlarının açılmaya başlaması ise sosyal ve kültürel anlamda önemli bir adımdır. Bu okulların kurulmasıyla eğitimde ikili bir yapı ortaya çıkmış, geleneksel eğitim kurumları ile Batı tarzı eğitim kurumları toplumda mektep (Batı tarzı modern okul) - medrese (geleneksel

4 Ali Fuat Başgil, *Din ve Laiklik* (İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 1998), 192-201.

5 M. Şükrü Hanioğlu, "Batılılaşma," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 5 (Ankara: TDV Yay., 1992), 148-153.

eğitim kurumu) çatışmasına neden olmuştur. Kara'ya göre, Cumhuriyet dönemindeki birçok düzenleme ve inkılapların Osmanlı batılılaşma düşüncesi ile irtibatları bulunmaktadır.⁶

Türkiye'de Devletin ve Eğitimin Laikleşme Süreçleri

Osmanlı'da dinin anayasal sistem içinde güçlü bir konumda olduğu bilinmektedir. Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde de bu konum bir süre devam etmiştir. 1876 Kanunî Esasî'de belirtilen devletin dininin İslam, padişahın ise dini hükümlerin icrasından sorumlu olması anlayışı⁷, Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki anayasalarda da korunmuştur. 1921 ve 1924 anayasalarında egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu belirtilmekle birlikte devletin din ile irtibatı zikredilmekte ve ona bu konuda vazifeler yüklenmektedir.⁸ Egemenliğin millete ait olduğu belirtilmesine rağmen dine yapılan vurgular dönemin şartları içinde toplumun din ile ilgili reflekslerinin dikkate alındığını, din ekseninde bir muhalefet oluşmamasına çalışıldığını, kısaca yönetici seçkinlerin bir geçiş dönemi politikası güttüklerini göstermektedir.

1924 sonrasındaki politikalarda ise gitgide dini referanslara atıflar zayıflamış, din hem anayasal metinlerden çıkarılmış hem de toplumsal hayatı ilgilendiren birçok boyutta laiklik bağlamında düzenlemeler yapılmıştır. Halifeliğin kaldırılması, Şer'îye ve Evkaf Vekaletlerinin kaldırılması, Tevhid-i Tedrisat Kanununun (Öğretim Birliği Kanunu) Kabulü, Osmanlı'nın klasik eğitim kurumu olan medreselerin kapatılması, tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması, Türk Medeni Kanununun kabul edilmesi bunlardan bazılarıdır. 1928'de ise devletin dininin İslam olduğu ibaresi anayasadan çıkarılmış, 1937'de anayasaya laiklik ilkesi eklenmiş, 1961 ve 1982 anayasalarında da devletin laik yapısı korunmuştur.⁹ 1924 sonrasında devletin din ile ilgili ortaya koyduğu bu tercih ve politikalar hukuksal olarak laikliği pekiştiren kararlar olarak değerlendirilmektedir.¹⁰

Anayasal düzenlemelerden de anlaşılacağı üzere Osmanlı'da başlayan ve Cumhuriyet'in kurulmasıyla ciddi bir ivme kazanan modernleşme/batılı-

6 İsmail Kara, *Cumhuriyet Türkiyesinde Bir Mesele Olarak İslam 1* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2012), 25.

7 Kanun-i Esasi, *Düstur*, Birinci Tertip, 4, 1876: 1-40.

8 Teşkilatı Esasiye Kanunu, *Düstur*, Üçüncü Tertip, 1, Şubat 1-7, Kanun No: 85, 1337: 196; Teşkilatı Esasiye Kanunu, *Düstur*, Üçüncü Tertip, 5, Nisan 24, Kanun No: 491, 1924: 576.

9 Başgıl, *Din ve Laiklik*, 207.

10 Rıfat Okçabol, "Türkiye Cumhuriyeti Eğitim Sisteminin Kuruluş Mantığı ve Temelleri," *Ülkemizde Laik Eğitim Sisteminde Sosyal Bilim Olarak Din Öğretimi Kurultayı* (7-9 Nisan 2005) içinde, (Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınları, 2005), 22; Mahmut Adem, "Cumhuriyetin Temeli Laik Eğitim," *Ülkemizde Laik Eğitim Sisteminde Sosyal Bilim Olarak Din Öğretimi Kurultayı* (7-9 Nisan 2005) içinde, (Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınları, 2005), 73-74.

laşma sürecinde yeni devlet, siyasal örgütlenme biçimi olarak dinden uzaklaşarak laikliğe doğru bir seyir izlemiştir. Laiklik, yeni Türkiye'nin aydın ve siyasetçilerinin benimsediği bir ideoloji halini alırken¹¹, Batı'dakinin aksine Türkiye'de ciddi çatışmalara neden olmuştur.¹² Atatürk başta olmak üzere modern Cumhuriyet'in kurucu seçkinleri, dinin var olan formuyla aynen sürdürülmesini, yeni rejimin beklentileri açısından problemliler olarak değerlendirmişlerdir. Bununla birlikte dinin gündelik hayattaki rolü de ihmal edilmemiştir. Osmanlı'nın bir meşruiyet aracı olarak başvurduğu din, modern Cumhuriyet'te yeniden tanımlanmıştır. Cumhuriyet seçkinleri için din, devletin onaylanması için gerekli bir araç olmasının yanı sıra toplumsal birliktelik ve yeni ulus devletin inşasında başvurulan ve kayıt altına alınması gereken bir mekanizma olarak ele alınmıştır.¹³ Bu yönüyle dine, devletin ideolojik bir aygıtı olarak işlevsel bir anlam yüklenmiştir.

Devletin laikleşmesine paralel olarak Cumhuriyet'i kuran yöneticiler, gerçekleştirmek istedikleri siyasi, sosyal, kültürel ve benzeri birçok alandaki değişim ve dönüşümlerle yeni bir ulus devlet, yeni bir toplum ve bu toplumun değerlerine uygun yeni bir insan tipolojisi yetiştirmek için eğitime önemli bir rol biçmişler, tüm diğer örneklerinde olduğu gibi eğitimi temel bir araç olarak görmüşlerdir.¹⁴ Cumhuriyet'in yapılanması ve Cumhuriyet eğitiminin kuruluş gelişmesinde özellikle Atatürk ve yönetici seçkinlerin fikirleri etkili olmuştur¹⁵, geleneksel eğitim kurumları ile eğitim zihniyetinin terkedilerek, laik karakterde yeni bir ulus devlet ve seküler bir toplum inşa edilmesi için uygulamaya konulan Atatürk inkıplarının başarısı eğitimdeki başarıyla ilişkilendirilmiştir.¹⁶ 1924 yılında medreselerin kapatılması ve yeni eğitim kurumlarının geliştirilmeye çalışılması modern Türkiye'nin eğitimdeki yönelimlerini göstermesi açısından önemlidir.¹⁷

Cumhuriyet döneminde özellikle Atatürk'ün şahsında ortaya çıkan eğitim anlayışının en öne çıkan unsurlarını, eğitimin ulusal, laik ve pozitif bilimlere

11 Nuray Mert, "Laiklik Tartışması ve Siyasal İslam," *Cogito*, sy. 1 (1994): 95.

12 Fazlı Arabacı, "AB Ülkelerinde Din-Devlet İlişkileri ve Türkiye," *Avrupa Birliği Ülkelerinde Dinler ve Laiklik* içinde, ed. Jean Bauberot (İstanbul: Ufuk Kitapları, 2003), 11.

13 Necdet Subaşı, "Türkiye'de Laiklik ve Din Eğitimi: Reel-Politik Güzergahlar," *DEM Dergi*, sy. 2 (2007): 8; Başgil, *Din ve Laiklik*, 176.

14 Muhsin Hesapçioğlu, "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Eğitim Politikası ve Felsefesi," *M.Ü. Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, sy. 29 (2009): 122; Fatma Gök, "75 yılda İnsan Yetiştirme, Eğitim ve Devlet," *75 Yılda Eğitim* içinde, ed. F. Gök (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999), 1.

15 Okçabol, "Eğitim Sisteminin Kuruluş Mantığı ve Temelleri," 17.

16 Bahattin Demirtaş, "Atatürk Döneminde Eğitim Alanında Yaşanan Gelişmeler," *Akademik Bakış* 1, sy. 2 (2008): 156; Celalettin Vatandaş, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bir Toplumsal Değişim Aracı Olarak Eğitimin Modernleştirilmesi," *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, sy. 42 (2010): 55.

17 İsmail Kara, *Şeyh Efendinin Rüyasındaki Türkiye* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2002), 106.

dayalı olması oluşturmaktadır. Eğitimin amaç, içerik ve araçları da buna göre inşa edilmeye çalışılmıştır.¹⁸ Cumhuriyetin ilk dönemlerinde özellikle Atatürk'ün düşüncelerinde din bir vicdan meselesi olarak değerlendirilerek gerekli bir kurum olarak görülmüş, din işleri ile devlet işlerinin ayrı olması vurgulanmıştır. Bununla birlikte İslam'ın çağın gerektirdiği şekilde anlaşılıp sunulması için onun siyasetten, hurafe ve batıl yorumlardan kurtarılması gerektiği üzerinde durulmuştur.¹⁹

Eğitimde Önemli Bir Adım: Tevhid-i Tedrisat Kanunu

Cumhuriyet rejiminin eğitimi, toplumu ve kültürü modernleştirme ve laikleştirme adımlarından en önemlisi 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen Öğretim Birliği Yasası'dır.²⁰ Osmanlı'dan Cumhuriyete geçiş sürecinde bir tarafta eğitim bakanlığına bağlı Batı tarzı mektepler, diğer tarafta Meşihat ya da Şer'iyeye ve Evkaf Vekâletine bağlı medreseler ile azınlık okulları yer almaktadır. Böyle bir atmosferde eğitim sisteminin temel hareket noktası olan amaçlarda birliğin sağlanamaması düşüncesi, sistemi, eğitim ve öğretimin birleştirilmesine yöneltmiştir.²¹ Bu kanun ile ülkedeki bütün eğitim kurumları, mektepler, medreseler, azınlık okulları eğitim bakanlığına bağlanmıştır. Böylece Osmanlı'dan itibaren eğitimdeki ikili yapıya son verilmiş ve eğitim-öğretim tek çatı altında toplanmıştır. Kanunda din öğretimi ile ilgili düzenlemelere de yer verilmiş, bu kapsamda Maarif Vekâletinin, yüksek diniyat mütehasısları yetiştirilmek üzere Dârülfünûn'da (Üniversite) bir İlahiyat Fakültesi tesis etmesi, ayrıca imamet ve hitabet (imamlık-hatiplik) gibi hizmet-i diniyenin (din hizmetlerinin) ifası vazifesiyle mükellef memurların yetişmesi için de ayrı mektepler açması öngörülmüştür. Böylece hem genel eğitimde hem de din öğretiminde modern okul çatısı altında akla ve pozitif bilime dayalı bir anlayışla eğitim yapılması amaçlanmıştır. Kanun, Cumhuriyet'in hemen ön-

18 Okçabol, "Eğitim Sisteminin Kuruluş Mantığı ve Temelleri," 22; Cengiz Dönmez, "Atatürk'ün Eğitim ile İlgili Görüş ve Uygulamalarına Toplu Bir Bakış," *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi* 7, sy. 1 (2006): 104.

19 Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi* (Ankara: Gün Yayıncılık, 1998), 87; Cemal Tosun, "Türkiye'de Eğitimin Laikleşmesi ve Din Öğretimi," *Sekülerleşme ve Dini Canlanma Sempozyumu*, (Türkiye Dinler Tarihi Derneği, 2008): 232.

20 Necdet Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi* (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003), 190.

21 Zeki Salih Zengin, "Tevhid-i Tedrisat Kanunu' nun Hazırlanmasından Sonraki İlk Dönemde Uygulanışı ve Din Eğitimi," *Dini Araştırmalar* 5, sy. 13 (2002): 82; Suat Cebeci, "Din Eğitiminde Medreseden Mektebe, Mektepten Nereye?," *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2004): 198; Recep Kaymakcan, "Türkiye'de Din Eğitimi Politikaları Üzerine Düşünceler," *Ekev Akademi Dergisi*, sy. 27 (2006): 22.

cesinde tartışılan eğitim politikasının milli mi yoksa dini mi olacağı tartışmasına da son vermiş ve eğitim sistemini laikleştiren sürecin önemli bir yapı taşı olarak değerlendirilmiştir.²²

Tosun'a göre²³ bu kanun, Cumhuriyetin bilim merkezli eğitim anlayışı ile vicdan merkezli din anlayışının sonucunda, din eğitimi ve öğretiminin yerinin milli eğitim sisteminin içi ve mektepler olduğunu ortaya koymuştur. Bu kanunla din işlerinin Diyanet İşleri Başkanlığı'na, din eğitiminin ise Milli Eğitim Bakanlığı'na verilmesinin bir kamu hizmeti olarak ele alındığını göstermektedir. Ancak 1928'de din ile ilişkilendirilen tüm hükümlerin anayasadan çıkarılması ve devleti tamamen laikleştirme politikası doğrultusunda din eğitimi de eğitim sisteminden kademeli bir şekilde tasfiye edilmeye başlanmıştır. 1946 yılında çok partili hayata geçiş ve demokratikleşme süreçleriyle din eğitimi tekrar eğitim sisteminde yer bulmuştur.

Türkiye'de Din Eğitimi Politikaları ve Din Dersi Öğretim Programları

Yeni devletin laikleşme süreçlerinde izlediği siyasi, kültürel ve sosyal politikaların din eğitime ve din dersi programlarına da yansımaları olmuştur. İnal'a göre; Türkiye'de devletin din politikalarının eğitime ve programlara etkilerini incelerken meseleyi teknik, pedagojik ve yönetsel açıdan ele almak yeterli değildir. Eğitimin inşasında siyasal politikalar ve yeni devletin yapılanma karakteri çok daha fazla etkili olmuştur.²⁴ Cumhuriyet yöneticileri, eğitim sistemi içinde din eğitiminin de modern bir anlayışla mekteplerde yer almasını kararlaştırırken, din eğitime modernleşme çabalarını dini açıdan destekleyen bir rol yüklemiş, din alanındaki yanlış anlayışları düzelterek yeni bir din anlayışı oluşturmayı amaçlamışlardır.²⁵

Tek Parti Döneminde Din Eğitimi ve Din Dersi Programları (1924-1946)

1924 yılında din dersine, ilkokul programlarında ikişer saat, ortaokulun 1. ve 2. sınıflarında birer saat yer verilmiştir. Ancak laiklik anlayışının olumsuz etkileri nedeniyle 1924'de liselerin, 1927'de ise ortaokulların programları arasından dini içerikli bütün dersler çıkarılmıştır. Din Bilgisi dersleri, 1929 yılından itibaren kademeli olarak şehir ilkokulları, 1939 yılından itibaren de köy

22 Vatandaş, "Eğitimin Modernleştirilmesi," 50.

23 Tosun, "Eğitimin Laikleşmesi ve Din Öğretimi," 233-234.

24 Kemal İnal, "Türkiye'de Geçmişten Günümüze Din Politikaları ve Eğitime Etkileri," *DEM Dergi*, sy. 2 (2007): 13-14.

25 Recai Doğan, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Tevhid-i Tedrisat Çerçevesinde Din Eğitim-Öğretimi ve Yapılan Tartışmalar," *Cumhuriyetin 75. Yılında Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi İlmî Toplantısı (4-6 Aralık 1998)*, (Ankara, Türk Yurdu Yayınları, 1999): 273.

ilkokullarının programından çıkarılmıştır. Çok partili döneme kadar okullarda din dersine yer verilmemiştir.²⁶ Kaymakcan'a göre din eğitimi ile ilgili yaşanan bu olumsuzluklarda, pozitivist düşüncenin etkinliği, aşırı seküler anlayışın bazı elitler üzerindeki tesiri ve ulus devlet inşa sürecine geleneksel din anlayışının zarar verebileceği endişeleri rol oynamıştır.²⁷

1924 İlk Mekteplerin Müfredat Programı

1923 yılında Cumhuriyet'in ilanından sonra eğitim sistemi ile birlikte öğretim programlarında da düzenlemeler yapılmıştır. Bu bağlamda 1924 yılında hazırlanan "İlk Mekteplerin Müfredat Programı" Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim ve öğretim anlayışını yansıtan ve yeni Cumhuriyetin ihtiyaç ve şartları düşünülerek hazırlanan ilk programdır.²⁸ 1924 İlk Mektepler Müfredat programında din öğretimine "Kur'an-ı Kerim ve Din Dersi" adıyla ilkokulların 2, 3, 4 ve 5. sınıflarında haftada iki saat olarak yer verilmiştir.²⁹

Osmanlı'nın son dönemindeki ilkokul programı olan 1914 tarihli "Mekâtib-i İbtidâiye Ders Müfredatı"nda yer alan "Kur'an-ı Kerim ve Ma'lûmât-ı Diniyye" dersi ile 1924'deki İlk Mekteplerin Müfredat Programında yer alan "Kur'an-ı Kerim ve Din Dersi" arasında önemli bir farklılık yoktur.³⁰ 1924 müfredat programında din derslerinin içeriği incelendiğinde yeni devletin eğitim politikasının henüz din derslerine yeterince yansımadağı görülmektedir. Bu durum, Osmanlı'nın son döneminde modern mekteplerdeki din eğitimi anlayışının Cumhuriyet'e geçişle birlikte henüz tam olarak değişmediğini göstermektedir. Bu son derece doğal bir durumdur. Çünkü yeni devletin eğitim felsefesinin oturması ve bunların programlara yansımaları belli bir aşama ve zaman gerektirmektedir.

1924 İlk Mektep Kur'an-ı Kerim ve Din dersi müfredat programının içeriğinde Kur'an-ı Kerim'in öğretilmesi, Hz. Peygamber, sahabe ve diğer peygamberlerin hayatlarından menkıbelerin anlatılması, İslam'ın şartları (namaz, oruç hac, zekat) ve iman esasları yer almaktadır.³¹ Programda Kur'an-ı Kerim'in 2. sınıftan 5. sınıfa kadar tüm sınıf düzeylerinde öğretilmesine önem verilmesi, çocuklara İslam dini hakkında bilgi verme ve İslam'a karşı bir sevgi

26 Bilgin, *Din Eğitimi*, 78; Mustafa Öcal, "Türk Hukuk Mevzuatında Din Eğitimi ve Öğretiminin Yeri ve Uygulama Biçimi," *Avrupa Birliği Sürecinde Dini Kurumlar ve Din Eğitimi İlimi Toplantısı (17-19 Kasım 2006)*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007), 521-523; Hasan Cicioğlu, *Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Ortaöğretim (Tarihi Gelişimi)*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 1985), 94.

27 Kaymakcan, "Din Eğitimi Politikaları Üzerine Düşünceler," 23.

28 Yürük, "Din Öğretimi Program Anlayışları," 67.

29 Maarif Vekâleti, *İlk Mekteplerin Müfredat Programı* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1340), 3.

30 Maârif-i Umumiye Nezareti, *Mekâtib-i İbtidâiye Ders Müfredatı* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1330).

31 Maarif Vekâleti, *İlk Mekteplerin Müfredat Programı*, 13-14.

oluşturarak dini benimsetme amacı olduğu anlaşılmaktadır. Program bu yönüyle sadece İslam dinini esas alarak doktriner bir din eğitimi yaklaşımını benimsemiştir.

1924 Lise Birinci Devre (Ortaokul) Müfredat Programı

1924 Lise Birinci Devre (Ortaokul) programında din derslerine 1. ve 2. sınıflarda haftada birer saat yer verilmiştir. Bu yıllarda lisenin ikinci devresinde hiçbir sınıfta din dersi söz konusu değildir. Lise birince devre 1. sınıf ders içeriğinde temizlik, namaz, hac, oruç, zekat, kurban gibi İslam'ın temel ibadetleri ve bunların nasıl ifa edileceği, 2. sınıf ders içeriğinde ise tamamen İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in hayatı yer almaktadır.³² Programdaki bu içerik, daha çok ibadetlerden oluşan ilmihal merkezli bir yaklaşım özelliği taşımaktadır.

1926 İlk Mektepler Müfredat Programı

İlk Mekteplerin programı iki yıl sonra değiştirilmiştir. 1926 İlk Mektepler Müfredat Programı, 1924 programı ile ilgili eksikliklerin giderildiği ve Cumhuriyet eğitim felsefesinin programlara daha fazla yansımaya başladığı bir programdır. Bu programda din derslerine 3. sınıftan itibaren 5. sınıf dahil olmak üzere "Din Dersleri" adıyla üç sınıfta haftada birer saat olarak yer verilmiştir. Dersin hedefi olarak "Çocuklarda Cenab-ı Hakka karşı şükran ve muhabbet hisleri uyandırmak, onlara, İslam dinini sevdirmek ve bütün Müslümanların itikatlarındaki vahdetin faydasını bildirmek" belirlenmiştir.³³ Ayrıca derse, batıl fikirlerin düzeltilmesi, çocuklara İslam dini ve büyüklerinin sevdirmesi ancak taassup fikrinin kesinlikle verilmemesi, çocukların okul dışında din hakkında edindikleri yanlış fikir ve telkinlerin düzeltilmesi, dünyada refah ve saadet içinde yaşamının ve zengin olmanın İslam'a göre yanlış olmadığı, bununla birlikte ahirete yönelip dünyayı terk etmenin dinde yeri olmadığı anlatılması, müslümanlar arasında toplumsal yardımlaşmayı sağlayan ibadetler kapsamında zekat ve sadakanın, hastane, çocuk esirgeme ve yaşlı bakım evleri gibi hayır müesseselerine verilmesinin daha hayırlı olacağı öğretimi gibi işlevler yüklenmiştir.³⁴

1924 İlk Mektepler Müfredat Programında "Kur'an-ı Kerim ve Din Dersleri" adıyla yer alan din öğretimi dersleri, 1926 İlk Mektepler Müfredat programında "Din Dersleri" adıyla yer almış, 5. sınıfta seçilen bazı ayetlerin okutulması dışında Kur'an-ı Kerim öğretimine yer verilmemiştir. 1926 İlk Mektepler din dersi program içeriğine Cumhuriyet eğitimi anlayışının önemseydiği

32 Maarif Vekâleti, *Lise Birinci Devre Müfredat Programı* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1340), 3.

33 Maarif Vekâleti, *İlk Mekteplerin Müfredat Programı* (İstanbul: Devlet Matbaası, İkinci Baskı, 1927), 45.

34 Maarif Vekâleti, *İlk Mekteplerin Müfredat Programı* (1927), 45-46.

yeni bazı konuların eklendiği görülmektedir. “Bugünkü Türklerin dini, hayırlı insan olmak, çalışmak, İslamlık taassubu meneder, din sahtekarlığına riya namı verilir, İslam dininde akıl herşeyin üstündedir, aklın kabul etmediğini din kabul edemez, beşeri işlerde akıl ve ilim hakimdir, İslam dini dünyevi işlerde aklın ve ilmin hakimiyetini kabul eder, İslam’da Allah ile kul arasında vasıta yoktur, her millet Allah’a kendi diliyle hitap eder, şükür dualarını kendi diliyle yapar” gibi konular bunlardan bazılarıdır.³⁵ Programdaki konular içinde yer alan “...ahlakın emrettiğini İslam dini de emreder, ahlakın fena gördüğünü İslamlık da fena görür...” şeklindeki ifadeler, Cumhuriyetin din-den bağımsız yeni bir ahlak anlayışı oluşturma politikasının etkisi şeklinde yorumlanabilir.

1926 İlk Mektepler Din Dersi Müfredat programı, 1924 tarihli bir önceki programın İslam dinini sevdirmeye ve benimsetmeye amaçlı doktriner din eğitimi anlayışını sürdürmüştür. Ancak program, Kur’an-ı Kerim öğretimine sınırlı düzeyde yer vermiş ve modern devletin yeni bir toplum inşa etme politikalarına katkı sağlayacak sosyal hayatla ilgili bazı konular ile akla dayalı bir din anlayışı oluşturmaya yönelik konular eklenmiştir. Programda devletin yetiştirmek istediği insan tipolojisine yönelik içeriğin zenginleştiği görülmektedir.

1930 İlk Mektep Müfredat Programı (Şehir ve Köy İlkokulları)

1930 programına göre şehir ilkokullarında din dersinin, arzu eden velilerin çocuklarına 5. sınıfta, haftada yarım saat ve konferans şeklinde verilmesi kararlaştırılmıştır.³⁶ Derste okutulacak konular, 1926 ilk mektepler din dersi programında 4. ve 5. sınıflarda okutulan konuların birleşmesinden oluşmuştur. 1933 yılında din dersi şehir ilkokullarından tümüyle kaldırılmıştır.³⁷

1930 şehir ilkokulları din dersi programında daha önceki programlarda yer alan Kur’an-ı Kerim öğretimi, İslam inanç ve ibadet esasları gibi temel dini konular çıkarılmıştır. Bu yönüyle daha önceki programlardaki İslam dinini sevdirmeye ve benimsetmeye yönelik doktriner yaklaşım terkedilmiştir. Programda yer verilen konular, Cumhuriyet ideolojisinin oluşturmak istediği din anlayışını destekler niteliktedir. “İslam dininde her şahıs kendi itikadından ve işinden mesuldür. Başkalarının imanına karışmaya kimsenin hakkı yoktur, İslam dininde çalışmak asıldır...tembellik ve miskinlik İslam dinince yasaklanmıştır, İslam dini taassubu meneder, aklın kabul etmediğini din kabul edemez, İslam dininde Allah ile kul arasında vasıta yoktur”³⁸ gibi konular dik-kate alındığında modern devletin seküler/laik eğitim politikalarının din dersi program içeriğine önemli ölçüde etki ettiğini göstermektedir.

35 Maarif Vekâleti, *İlk Mekteplerin Müfredat Programı* (1927), 46-48.

36 Maarif Vekâleti, *İlk Mektep Müfredat Programı* (İstanbul: Devlet Matbaası, 1930), 229.

37 Doğan, “Din Öğretimi Program Anlayışları,” 616.

38 Maarif Vekâleti, *İlk Mektep Müfredat Programı* (1930), 229-231.

1930 köy ilkokulları müfredat programında din derslerinin 3. sınıfta haftada yarım saat okutulması öngörülmüştür. 1926 İlk Mektep Programı'nın 3. ve 4. sınıfındaki din dersi içeriği birleştirilmiş ve bu şekilde Köy İlkokullarında okutulmuştur. 1939'da ise Köy İlkokullarından din dersi tamamen kaldırılmıştır.³⁹

Tek partili dönemde din dersinin ve din dersi programlarının eğitim sistemi içindeki pozisyonu, devletin din eğitimi ile ilgili politikalarından büyük oranda etkilenmiş, 1930'lu yıllarda din dersleri eğitim sisteminin dışında bırakılmıştır. Bu yönüyle gerek din eğitimine yer verilen sınıf düzeyi ve gerekse din derslerine ayrılan süre giderek güç kaybetmiştir. Yürük'ün de belirttiği gibi 1924'den derslerin kaldırıldığı döneme kadar din dersi programları giderek yeni devletin eğitim anlayışı olan çağdaş, milli, demokratik ve laik esaslara katkı sağlayacak şekilde düzenlenmiş ve geliştirilmiştir. Ancak katı laiklik anlayışı ve politikaları nedeniyle bir süre sonra din dersleri çok partili hayata kadar verilmemiştir.⁴⁰

Çok Partili Dönemde Din Eğitimi ve Din Dersi Programları (1946-1982)

1946 yılında çok partili demokratik sisteme geçiş süreciyle birlikte halkın din eğitimi ile ilgili ihtiyaç ve talepleri dikkate alınmaya başlanmıştır. Din eğitiminin devlet eliyle verilmesinin tekrar gündeme gelmesinde özellikle ahlaki kaygılar ve komünizm tehlikesine karşı çocukları ve gençleri koruma amacıyla dinden faydalanma gibi daha çok sosyolojik gerekçeler öne çıkmıştır.⁴¹

1948 İlkokul Programı

Uzun yıllar örgün eğitim sisteminden çıkarılmış olan din derslerinin 1948 yılında ilkokullarda yeniden okutulması kararlaştırılmış ancak din dersleri kitaplarının hazır olmaması nedeniyle bir yıl sonra başlayabilmiştir.⁴² Buna göre din derslerinin, ilkokul 4. ve 5. sınıf öğrencilerinden isteyenlere, velilerinden muvafakat alınması şartıyla ve genel öğretim saatleri dışında haftada ikişer saat okutulması öngörülmüştür. Din dersinin isteğe bağlı olarak konulmasında laik bir devlet olan Cumhuriyetin öğretim kurumlarında hiçbir din ve mezhebe ait bilgilerin zorunlu olarak öğretilmesinin söz konusu olamayacağı ve sınıf geçmeye etki etmeyeceği anlayışı görülmektedir.⁴³ Din dersini alan öğrenciler ile almayan öğrenciler arasında düşünce, inanış veya mezhep ayrılıkları nedeniyle çatışmaya meydan verilmemesine vurgu yapılmıştır.

39 Doğan, "Din Öğretimi Program Anlayışları," 616.

40 Yürük, "Din Öğretimi Program Anlayışları," 91.

41 Öcal, "Din Eğitim ve Öğretiminin Yeri ve Uygulama Biçimi," 526; Beyza Bilgin, "Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Din Politikaları," *Ülkemizde Laik Eğitim Sisteminde Sosyal Bilim Olarak Din Öğretimi Kurultayı (7-9 Nisan 2005)*, (Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınları, 2005), 96.

42 Doğan, "Din Öğretimi Program Anlayışları," 617.

43 Milli Eğitim Bakanlığı, *Tebliğler Dergisi* 11, sy. 524 (1 Şubat 1949): 153.

Din derslerinin çok partili dönemle birlikte Cumhuriyetin ilk yıllarında olduğu gibi zorunlu olarak değil de isteğe bağlı ve program dışındaki saatlerde okutulmasına karar verilmesinde katı laiklik politikaların etkili olduğu söylenebilir. Bununla birlikte siyasi iktidarın okul sistemi içinde dersin statüsünü güçlendirecek bir tercihte bulunmasının rejimin kazanımlarından uzaklaşma olarak algılanabileceğine dair endişelerinin de bu konuda önemli bir etkisi olmuştur. 1930'lu yıllardan itibaren okullarda din eğitimine yer vermemenin oluşturduğu sorunlar düşünüldüğünde, din derslerinin program dışındaki saatlerde okutulmasının bu konudaki ihtiyaçları karşılamaktan uzak olduğu aşikardır. Nitekim veli iznine bağlı olarak genel öğretim saatleri dışında okutulan din dersleri, uygulamadaki pratik sorunlar, derslerin verimsiz geçmesi ve çok partili siyasi hayatın oluşturduğu olumlu atmosfer gibi nedenlerle 1950 yılında ders saatleri içine alınmıştır. Programda din dersleri için amaçlardan bahsedilmemiş, konular ünite ve alt başlıkları şeklinde belirtilmiştir. 1956, 1957, 1958, 1962 ve diğer yıllarda yayınlanan programlarda 1948 programı aynen tekrar edilmiştir.⁴⁴

1948 İlkokul programında ilkokullara "...çocuklara milli kültürü aşlamak, bütün öğrencileri aynı milli ülkü ve amaçları verecek bilgi ve alışkanlıkları kazandırmak..." amacı yüklenmiştir.⁴⁵ Bu ifadeler, eğitimdeki milli vurguları göstermesi açısından önemlidir. 1948 din dersi programında İslam dinini esas alan bir yaklaşım görülmekle birlikte, dini sevdirmek ve benimsetmeden ziyade İslam dininin, inanç ve ibadet esasları hakkında doğru bilgilendirmeye ve özellikle ahlak konularına ağırlık verildiği anlaşılmaktadır. Din derslerinin bu yönüyle günlük hayatla ilgili dini bilgileri içeren ilmihal kitabı niteliğinde olduğu söylenebilir.⁴⁶

1956 Ortaokullar ve Bunlara Muadil Diğer Okullar İçin Din Dersleri Müfredatı

Çok partili dönemde ortaokullarda din derslerine ancak 1956 yılında yer verilmiştir. Ortaokulların 1. ve 2. sınıflarında haftalık ders programlarındaki serbest çalışma saatlerinden birer tanesinin din dersine ayrılması kararlaştırılmıştır. Dersi aldırarak istemeyen velilerin ders yılı başında dilekçe ile bildirmeleri halinde çocukları dersten muaf olabilmektedir. Din dersinde İslam'ın iman, ibadet ve ahlak esaslarının öğretilmesi, konuların batıl fikirlerden uzak ve sade bir şekilde işlenmesi, ayrıca Kur'an-ı Kerim'in sağlığı, ahlakı ve iradeyi takviye edici telkinlerinden faydalanılması belirtilmiştir. Din derslerinde terim ve ifadelerin mümkün olduğunca Türkçe olması istenmiştir.⁴⁷

44 Doğan, "Din Öğretimi Program Anlayışları," 617-619.

45 Milli Eğitim Bakanlığı, *İlkokul Programı* (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1948), 3.

46 Altaş, "Din Öğretimi Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme," 225.

47 Milli Eğitim Bakanlığı, *Tebliğler Dergisi* 19, sy. 921 (17 Eylül 1956): 147.

1956 Ortaokul Din Dersleri programında İslam ibadet esaslarına ve geniş bir şekilde İslam ahlakına dair konulara yer verilmiştir. Ayrıca yeni bir konu olarak “Zamanımızda yeryüzündeki dinler ve İslam’ın bunlar içindeki yeri” eklenmiş ve diğer dinler ile ilgili ilk defa ortaokul programında bilgi verilmesi düşünülmüştür.⁴⁸

1967 Lise Din Bilgisi Dersi Programı

1967 yılında lise ve dengi öğretim kurumları ile lise düzeyindeki meslek okullarının 1. ve 2. sınıflarına anayasanın “laiklik” prensibine ve “isteğe bağlılık” kaydına uyulmak şartıyla, normal ders saatleri dışında (bir yıl sonra program içine alınmıştır) haftada birer saat din dersi konulması kararlaştırılmıştır. Din bilgisi dersinin uygulama ve öğretiminde “...İslam dininin karakter geliştirme ve şekillendirmedeki rolüne, İslam dininin tamamen akılcı, medeniyetçi ve ilerletici bir din olduğunun örneklerle gösterilmesine, Türklerin İslam dininin yayılması ve kökleşmesindeki tarihi hizmetlerine, İslam dininin Türk ruhuna ve Türk milli vicdanına uygunluğuna, İslam dininin zorlayıcı değil, kolaylaştırıcı, ürkütücü değil sevdirci olduğuna...” yönelik hususlar ön plana çıkmaktadır.⁴⁹

1967 Lise Din Bilgisi derslerinin içeriğinde “dinler tarihine toplu bir bakış, semavi dinler arasında İslam’ın yeri, İslam ile diğer dinlerin inanç esaslarının mukayesesi, İslam’ın şartlarına toplu bakış, Türklerin İslam’a yaptıkları hizmetler ve İslam dininde ahlak, Hz. Muhammed’in yol gösterici ve örnek şahsiyeti, Hz. Muhammed’in bizzat yaşayarak gösterdiği ahlak ilkeleri, Kur’an ve içeriği, dinin fert ve toplum üzerindeki etkileri, İslam’da ilim ve din, İslam dininde vatan müdafası, vatan sevgisi, şehitlik ve gazilik” gibi konular yer almaktadır.⁵⁰

1967 Lise Din Bilgisi dersinin amaç ve içeriği dikkate alındığında İslam merkezli bir din öğretimi yapıldığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte ilk defa lise programında diğer dinlerin öğretimine yer verilmiştir. Din bilgisi dersinde akli ön planda tutan bir din anlayışının oluşturulmaya çalışıldığı, Türklerin İslam’a hizmetleri kapsamında milli devlet ile din arasında bağ kurulduğu, İslam dininde hoşgörüyü dayalı bir anlayışın var olduğunun kavratılmaya çalışıldığı görülmektedir.

1968 İlkokul Programı

1968 İlkokul programında Din Bilgisi dersinin 4. ve 5. sınıflarda haftada birer saat isteğe bağlı okutulması kararlaştırılmıştır. Derste özetle; “Allah’ı sevmek ve şükretmek, Allah’ın varlığına ve birliğine inanmak, Hz. Muhammed’in hak

48 Milli Eğitim Bakanlığı, *Tebliğler Dergisi* (1956): 147-148.

49 Milli Eğitim Bakanlığı, *Tebliğler Dergisi* 30, sy. 1475 (23 Ekim 1967): 371-372.

50 Milli Eğitim Bakanlığı, *Tebliğler Dergisi* (1967), 372.

peygamber olduğu, iyilik doğruluk gibi İslam dininin ahlak ilkelerinin öğretilmesi, İslam'ın birlik ve beraberlik içinde yaşamayı telkin ettiğinin benimsetilmesi, İslam dininin başkalarının canına, malına, inancına, fikrine saygı gösteren, taassuptan uzak, hoşgörülü bir din olduğunun kavratılması, yanlış ve batıl fikir ve inançların düzeltilmesi..." amaçlanmaktadır.⁵¹ 1968 İlkokul Din Bilgisi ders içeriğinde "Hz. Muhammed'in hayatı ve kişiliği, İslam inanç ve ibadet esasları, Türklerin İslam'a hizmetleri yanında özellikle ahlak konularına ağırlık verildiği görülmektedir."⁵²

Din Bilgisi dersinin amaçları ve içeriği incelendiğinde İslam merkezli doktriner bir din eğitimi yaklaşımı ön plana çıkmaktadır. Ayrıca ahlak konularına ağırlık verildiği, hurafelerden uzak doğru dini bilginin verilmeye çalışıldığı görülmektedir. Bununla birlikte özellikle İslam'ın bir hoşgörü dini olduğuna vurgu yapılmaktadır. Din dersi programlarında hoşgörü gibi önemli değerlerin çok partili dönem sonrasındaki din dersi programlarında vurgu seviyesi artmıştır. Bunda Türkiye'nin devlet ve toplum olarak demokratikleşme süreçleri ile dönemin toplumsal olaylarının önemli etkisi olduğunu söyleyebiliriz. 1968 İlkokul Din Bilgisi dersinde, içerik ve uygulama boyutuyla dersin zorunlu hale geldiği 1982'ye kadar herhangi bir değişiklik olmamıştır.

1976 Ortaokul Programı

1956 yılında sadece ortaokulların 1. ve 2. sınıflarında yer alan din dersleri, 1976'da 3. sınıfa da eklenmiştir. Dersin isteğe bağlı olarak ortaokulların tüm sınıflarında haftada birer saat okutulması öngörülmüştür. Dersin amaçları ve işlenmesi süreçlerinde "...İslam dininin iman, ibadet ve ahlak esaslarını (ilmi-hal) öğretmek ve bu esasları hissedip yaşamalarına imkan hazırlamak, milli konularda Türk-İslam ruhunu ve özlenen milli kişiliği vermek, öğrencilerin yanlış ve batıl inanç ve fikirlerini onları kırmadan düzeltmek, Hz. Muhammed'in güzel ahlakını, yaşayışını, görüş ve düşüncelerini öğretmek, milli benliğe dayalı din ve millet şuuru vermek, ibadet ile ilgili konuları uygulamalı olarak öğretmek, ibadetin insan tabiatına uygun ve gerekli olduğunu ikna edici yollarla benimsetmek" boyutları üzerinde durulmuştur.⁵³

1976 Din Bilgisi derslerinin içeriğinde ise, "Din nedir?, Allah'ın din elçileri peygamberler, en büyük ilahi dinler: Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam, Hz. Peygamberin hayatı, İslam inanç esasları, İslam'da ibadetler, İslam'da ahlak, İslam'a göre haram olan davranışlar, İlahi dinler arasında İslamiyet (Yahudilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlık), İslam dini ve ilim, İslam dini ve Türklerin hizmetleri" konuları ön plana çıkmaktadır.⁵⁴

51 Milli Eğitim Bakanlığı, *İlkokul Programı* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1968), 107.

52 Milli Eğitim Bakanlığı, *İlkokul Programı* (1968): 109-111.

53 Milli Eğitim Bakanlığı, *Tebliğler Dergisi* 39, sy. 1900 (27 Eylül 1976): 338.

54 Milli Eğitim Bakanlığı, *Tebliğler Dergisi* (1976): 338-339.

1976 Ortaokul Din Bilgisi dersinin amaçları ve içeriği göz önüne alındığında İslam merkezli doktriner bir din eğitimi yaklaşımının benimsendiği anlaşılmaktadır. Nitekim dersin isteğe bağlı oluşu ve müslüman çocukların seçtiği düşünüldüğünde dersin İslam dinini sevdirmeye ve benimsetmeye amacı gütmeye doğal bir sonuçtur. Öğrencilere vatan savunması, Türk-İslam ruhu kazandırılması, milli benliğe dayalı bir din ve millet şuuru verilmek istenmesi, modern cumhuriyetin eğitim felsefesi ile örtüşmektedir. Buradan hareketle devletin, arzu ettiği birey ve toplumun inşasında hem dini bir kimlik hem de milli bir kimlik oluşturmaya çalıştığını ve din eğitiminden faydalanmayı önemseydiğini söyleyebiliriz. Daha önceki programlarda olduğu gibi batıl inançlar ve fikirlerden uzak bir din anlayışının öğretilmesine özen gösterildiği, bu çerçevede özellikle Kur'an ve Hadis merkezli bir anlayış benimsendiği görülmektedir. 1976 Ortaokul Din Bilgisi derslerinde bir diğer önemli husus ise diğer dinlerin öğretimine de yer vermiş olmasıdır. Fakat diğer dinlerle ilgili İslam'ın bakış açısının ön planda olduğu görülmektedir.

1976 Lise Programı

1967 yılında liselerin 1. ve 2. sınıfında yer alan Din Bilgisi derslerinin 1976'da liselerin 3. sınıfına da konularak tüm sınıflarda verilmesi kararlaştırılmıştır. Ders isteğe bağlı olup tüm sınıflarda haftada birer saat okutulmaktadır. 1976 Lise Din Bilgisi dersinin amaçları ile 1976 Ortaokul Din Bilgisi dersinin amaçları aynıdır. 1976 Lise Din Bilgisi derslerinin içeriğinde 1976 ortaokul din dersi programında yer alan İslam'ın inanç, ibadet ve ahlak esasları yanında "Dinler hakkında kısa bilgi, vatan sevgisi, şehitlik ve gazilik, Kur'an'ın vahyedilişi, Kur'an'ın manasını anlamamanın önemi, dinler tarihine toplu bir bakış (hak dinler, batıl dinler, Yahudilik, Hristiyanlık ve Müslümanlık, ilahi dinlerde tekamül ve ortak prensipler vb.), Din ve birey ilişkisi, İslam'ın insan anlayışı, din toplum ilişkileri, İslam'da hak ve hürriyet anlayışı, din ve dünya ayrılığı (laiklik), demokrasi, İslam dininde ilmin yeri, büyük Türk düşünürleri, Türk din kurumları" konuları dikkat çekmektedir.⁵⁵

Dersin amaç ve içeriği doğrultusunda İslam merkezli bir din eğitimi yaklaşımı benimsendiği anlaşılmaktadır. Din Bilgisi derslerinde milli ve manevi değerleri bir arada işlemeye çalışan ve rasyonel bir din anlayışı çerçevesinde toplumda görülen bazı yanlış bilgilerin düzeltilmesinin amaçlandığı bir anlayış öne çıkmaktadır.⁵⁶ Diğer dinlerin öğretimine hak din ve batıl din ayrımı yapılarak İslam perspektifinden yer verilmiştir. Ayrıca laiklik konusu bir başlık olarak din dersinde işlenmiştir.

1974-1975 öğretim yılında din eğitimi açısından önemli bir adım atılarak isteğe bağlı din bilgisi dersleri dışında ilkokulların 4. sınıfından başlayarak

55 Milli Eğitim Bakanlığı, *Tebliğler Dergisi* (1976): 339-340.

56 Yürük, "Din Öğretimi Program Anlayışları," 132.

lise son sınıfa kadar sekiz yıl boyunca haftada bir saat ve zorunlu olarak “Ahlak” derslerinin okutulması kararlaştırılmıştır.⁵⁷ Böylece isteğe bağlı din bilgisi derslerinin yanında zorunlu olarak okutulacak Ahlak dersi devreye girmiştir.

1982-2016 Döneminde Din Eğitimi ve Öğretim Programları

Din öğretimi süreci açısından 12 Eylül 1980 tarihi Türkiye’de yeni bir dönemin başlangıcıdır. Bu dönemdeki en önemli gelişme, din öğretiminin örgün eğitimde zorunlu hale getirilmesidir.⁵⁸ 1980 askeri ihtilalinden sonra 1982 anayasasında din öğretimi zorunlu hale getirilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı, 1980 öncesinde isteğe bağlı olan “Din Bilgisi” dersi ile zorunlu olan “Ahlak” dersini birleştirerek 1982 yılında “Din ve Ahlak Bilgisi Dersi” adıyla temel eğitim ve ortaöğretim düzeyinde zorunlu olarak okutulmasını kararlaştırmıştır.⁵⁹ Din öğretiminin zorunluluğuna yönelik kamuoyunda özellikle laiklik ilkesi ve öğretim birliği yasaının ruhuna aykırılık noktalarında eleştiriler yapılmış, ayrıca farklı dini yorumlara sahip olan veya müslüman olmayan kişiler açısından sorunlar oluşturacağına dikkat çekilerek karşı çıkmıştır. Ancak 1982’de hazırlanan yeni anayasanın 24. Maddesi ile din öğretiminin zorunlu olarak yapılacağı hüküm altına alınmıştır.⁶⁰

1982 Temel Eğitim ve Ortaöğretim Din ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı

1982 yılında hazırlanan “Din ve Ahlak Bilgisi Dersi” programının temel ilkeleri 1988 programında yeniden düzenlenmiş, 1992 yılında aynı programın tekrar mahiyetindeki bazı üniteleri çıkarılarak bir değişiklik yapılmış ve 2000 yılına kadar bu program resmi ve özel tüm okullarda uygulanmıştır.⁶¹

Temel Eğitim Din ve Ahlak Bilgisi dersinde, “İslam dininin inanç, ibadet ve ahlak esaslarının öğrenciler tarafından bilinmesi, Müslümanlığın en son ve en gelişmiş din olduğunun bilinmesi ile başkalarının inancına, düşüncesine, canına, malına ve diğer haklarına saygı gösteren bir hoşgörü kazandırılması, Allah ve Peygamber kavramlarının tanıtılması ve sevdirmesi, laiklik ilkesinin daima göz önünde bulundurulması, vicdan ve düşünce özgürlüğünün zedelenmemesi, dinsel farklılığı olan insan ve toplumlarla iyi ilişkiler geliştirilmesi, milli birlik ve beraberliği kazandırmaya yönelik vatan, millet, bayrak, şehitlik ve gazilik gibi milli değerlerin kazandırılması, milli benliğe ve dinin ana kaynaklarına dayalı din ve millet şuurunun kavratılması, ders

57 Milli Eğitim Bakanlığı, *Tebliğler Dergisi* 37, sy. 1798 (22 Temmuz 1974): 301-308.

58 Nurullah Altaş, “Yeni Yöntem Arayışları (1980-2001),” 146.

59 Milli Eğitim Bakanlığı, *Tebliğler Dergisi* 37, sy. 2109 (29 Mart 1982): 155.

60 Altaş, “Yeni Yöntem Arayışları (1980-2001),” 146.

61 Milli Eğitim Bakanlığı, *Tebliğler Dergisi* (1982); Milli Eğitim Bakanlığı, *Tebliğler Dergisi*, sy. 2356 (13 Nisan 1992).

konularının daima Atatürkçülük konuları ile bütünleştirilmesi, kimsenin dini uygulamalara zorlanmaması, öğrencilerin okul dışından getirdikleri yanlış ve hurafe bilgilerin düzeltilmesi" gibi amaçlar yer almaktadır.⁶²

Temel Eğitim Din ve Ahlak Bilgisi ders içeriklerinde, 4. ve 5. sınıflarda İslam inanç ve ibadet esasları, Hz. Peygamberin hayatı ve ahlakı, Atatürk'ün din ve laiklik ile ilgili görüşleri, vatan sevgisi ve bazı ahlak konularına yer verilmiştir.⁶³ 4 ve 5. sınıfların ders içeriği daha önceki programların içerikleri ile büyük oranda örtüşmekle birlikte bu programın en önemli farkı, Atatürkçülükle ilgili konuların yer almasıdır. Altaş'a göre bu durum, din öğretiminin içeriğinde milli eğitimin genel hedeflerinin daha fazla hissedilmeye başladığını göstermektedir.⁶⁴ 6, 7 ve 8. sınıf ders içeriklerinde ise genel bir çerçeve olarak, dinler hakkında genel bilgi (Yahudilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlık), İslam inanç ve ibadet esasları, Türkler ve Müslümanlık (7 ve 8. sınıfta), Laiklik ve İslam (6 ve 7. sınıfta), Kur'an'da peygamberler ve Hz. Muhammed'in hayatı, tören ve geleneklerimiz, Dini günler ve aylar, vatan ve millet sevgisi, bazı görgü kuralları ile bazı ahlak konuları yer almaktadır.⁶⁵

1982 Ortaöğretim (Lise) din ve ahlak bilgisi programındaki genel amaç ve ilkeler temel eğitimdeki amaç ve ilkeler ile benzer niteliktedir. Sadece lise programında "genel anlamda 'din' ve dinler hakkında bilgi verilmesi" ilave edilmiştir. Lise 1, 2 ve 3. sınıf ders içeriklerinde genel bir çerçeve olarak, din, dinler ve özellikleri (Lise 1. sınıf), din ve ahlak, örf-adetler, evrensel bir din olarak İslam, devlete karşı görevlerimiz, milli birlik ve beraberlik, yeryüzündeki dinler ve İslam dini (Lise 3. sınıf), Türk-İslam kültür ve uygarlığı, Atatürk ve dinimiz konuları yer almaktadır.⁶⁶ 1982 Lise Din ve Ahlak Bilgisi dersi programı ile 1992 Lise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi programı arasında çok büyük bir değişiklik söz konusu değildir. 1992 Lise programında İslam inanç esasları ile ibadetlere çok az yer ayrılmış, özellikle toplumsal ve ahlaki konular ön plana çıkmıştır.

1988 yılında din öğretimi açısından önemli sayılabilecek bir değişiklik yapılmıştır. Programın hazırlanmasında sınıflarda farklı dinlere mensup öğrencilerin bulunabileceği göz önüne alınarak, milli kültür ve genel kültürü destekleyici nitelikte olmak üzere İslamiyet, Musevilik, Hıristiyanlık ve diğer dinler hakkında bilgilere yer verilmiştir. Bu bilgilerin öğrencilerin inanç ve kültür dünyalarına genişlik kazandıracağı ve başka din mensuplarına karşı daha hoşgörülü ve anlayışlı davranmalarını sağlayacağı belirtilmiştir.⁶⁷

62 Milli Eğitim Bakanlığı, *Tebliğler Dergisi* (1982): 155-160.

63 Milli Eğitim Bakanlığı, *Tebliğler Dergisi* (1982): 156-157.

64 Altaş, "Yeni Yöntem Arayışları," 155.

65 Milli Eğitim Bakanlığı, *Tebliğler Dergisi* (1982): 157-160.

66 Milli Eğitim Bakanlığı, *Tebliğler Dergisi* (1982): 160-161.

67 Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, *İlkokul Programı* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1989), 625.

Ayrıca Hıristiyan ve Musevi öğrencilere İslam inanç ve ibadetleri ile ilgili uygulamaya yönelik bilgilerin öğretilmemesi ve uygulamaya zorlanmamasına dikkat çekilmiştir. Bununla birlikte aynı programda Türkiye vatandaşı olup Hıristiyan veya Musevi olan öğrencilerden isteyenlerin, bu dinlerden birine mensup olduklarını belgelendirmeleri koşuluyla derslerden muaf tutulabileceği kararlaştırılmıştır.⁶⁸ Bu kararların alınmasında anayasa ve Milli Eğitim Temel Kanununda belirtilen laiklik ilkesine atf yapıldığı görülmektedir. 1988 programında “Tehdit: anarşi ve terörle mücadelede kişilere düşen görevler, Türk devletine, toplumuna ve Türk milli değer ve kültürüne bağlı olmak, vatan ve bayrak sevgisiyle dolu olmak”⁶⁹ konularının yer alması dönemin siyasi ve toplumsal problemlerinin programlara yansımaları göstermesi açısından önemlidir.

1982, 1988 ve 1992 Temel Eğitim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi programlarına bakıldığında İslam merkezli bir din öğretimi yaklaşımının benimsendiği söylenebilir. Bununla birlikte ders konularının Atatürkçülük ile ilişkilendirilerek anlatılması, programa laiklik ile ilgili konuların ilave edilmesi, milli duyguların canlı tutulması için milli birlik ve beraberliğe yönelik konulara yer verilmesi resmi ideojinin din dersi programlarına açıkça yansıdığını göstermektedir. Programlarda ayrıca çoğulcu din öğretimi açısından önemli sayılabilecek bazı düzenlemeler de yapılmıştır. Bu çerçevede İslam dini dışında diğer dinlerin de öğretimine yer verilmiş, farklı din, inanç ve düşüncelere karşı hoşgörü ve saygı kazandırılması amaçlanmıştır.

2000 İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı

2000 yılında uygulamaya başlanan programların en önemli özelliği, Din Eğitimi biliminde yeni yöneliş arayışları kapsamında ortaya çıkan önerilerin uygulamaya geçirilmesinde ilk adım olmasıdır.⁷⁰ 2000 yılında uygulamaya konulan öğretim programı, program geliştirme süreçleri açısından önceki programlara göre oldukça yeni ve kapsamlı bir bakış açısını yansıtmaktadır.

İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi programında bireysel, toplumsal, ahlaki, kültürel ve evrensel birçok amaç belirlenmiştir. Dini ve ahlaki konularda sağlıklı bilgilendirme, inanma ve yaşam özgürlüğü konusunda bilinçlendirme, doğru dini bilgiler ile batıl inanç ve fikirleri ayırt edebilme, İslam dini ve diğer dinleri kaynaklarına dayalı olarak tanıma ve kavrama, İslam’ın inanç, ibadet ve ahlak esaslarını tanıma, İslam dininin akıl ve bilim ile çatışmadığını kavrama, toplumdaki farklı dini anlayış ve yaşayışların sosyal olgular olduğunu bilme, başkalarının inanç ve yaşayışlarına hoşgörü ile yaklaşma, çağdaş, evrensel insani değerlerin İslam’ın özü ile çelişmediğini

68 Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, *İlkokul Programı* (1989): 628.

69 Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, *İlkokul Programı* (1989): 633.

70 Altaş, “Yeni Yöntem Arayışları,” 164.

fark etme gibi amaçlar bunlar arasında sayılabilir. Ayrıca programın uygulanması süreçlerinde laiklik ilkesinin daima göz önünde bulundurulacağı belirtilmiştir.

İlköğretim 4-8. sınıflardaki Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders içeriğinde, din hakkında genel bilgiler, farklı sınıf düzeylerinde İslam'da ibadetler ve inanç esasları, namaz ibadetinde okunan çeşitli dua ve sureler, her sınıf düzeyinde Hz. Peygamberin hayatı ve ahlaki davranışları, İslam ahlakı ile ilgili çeşitli bilgiler, vatan ve millet sevgisi, milli ve dini bayramlar, din, akıl ve bilim, dört kutsal kitap (Tevrat, Zebur, İncil ve Kur'an) ile ilgili bilgiler, günümüzde yaşayan büyük dinler kapsamında Yahudilik, Hıristiyanlık, İslam, Budizm ve Hinduizm, dinlerin ve İslam'ın evrensel öğütleri, başkalarının inançlarına saygı, Noel ve Yılbaşı, reenkarnasyon, dindeki anlayış farklılıkları kapsamında mezhepler, tarikatler, cemaatler ile ilgili genel bilgiler, laiklik, din ve vicdan özgürlüğü gibi konular yer almaktadır.⁷¹

2000 yılında uygulanan ilköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi içeriği 1982 ve sonrası programlarla içerik olarak büyük oranda örtüşmektedir. Genelde din, özelde ise İslam merkezli bir din öğretimi anlayışı benimsenmiştir. Yürük'e göre, İslam ile ilgili içeriğin hazırlanmasında Kur'an'dan kaynaklanan bilgi ile Kur'an'dan kaynaklanmayan bilgi ayırt edilmeye çalışılmıştır. Böylece dinin dışında farklı kaynaklardan gelen bilgilerin ayıklanması amaçlanmıştır. Her ne kadar programda temel yaklaşım olarak belirtilmese de böyle bir anlayış, bilgilerin doğrudan dinin ana kaynaklarına dayandırıldığı, diğer bilgilerin de bu temel süzgeç çerçevesinde değerlendirildiği mezheplerüstü bir yaklaşımı göstermektedir. Programda geleneksel günlük temel bilgilerin öğretimi yani ilmiyel öğretimi yaklaşımının yerini daha çok bilimsel veriler ışığında dinin incelenmesi yaklaşımı almaya başlamıştır. ⁷² Bir diğer önemli boyut ise çoğulcu din öğretimi bağlamında dikkat çekmektedir. 2000 yılı programında din öğretiminde çoğulculuk bağlamında diğer dinler ve din anlayışlarına daha fazla yer verildiği görülmektedir. Ayrıca Cumhuriyet eğitim anlayışının millilik, laiklik ve bilimsellik özelliklerinin programa yansımaları devam etmektedir.

2005 ve 2010 Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programları

2005 Ortaöğretim DKAB öğretim Programı, program geliştirme süreçleri açısından kapsamlı ve sistematik bir özellik taşımaktadır. Programın vizyonunda diğer öğretim programlarıyla paralel olarak çağdaş, Atatürk ilke ve inkılaplarını benimsemiş, temel demokratik değerlerle donanmış, insan

71 Milli Eğitim Bakanlığı, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı* (Ankara: Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, 2000).

72 Yürük, "Din Öğretimi Program Anlayışları," 159.

haklarına saygılı, çevresine duyarlı, bilgiyi deneyimlerine göre yorumlayıp sosyal ve kültürel bağlam içinde oluşturan, kendi dininden ve başka dinlerden olanlara karşı anlayışlı, diğer dinleri tanıyan, milli, ahlaki, insani ve kültürel değerleri benimseyen, hak ve sorumluluklarını bilen bireyler olarak yetiştirilmesi öngörülmekte, programın uygulanmasında laiklik ilkesi ile din ve vicdan özgürlüğünün daima göz önünde bulundurulacağı belirtilmektedir.⁷³

İlk defa 2005 Ortaöğretim DKAB programında, programın eğitim ve din açısından ne tür bir yaklaşım benimsediği ortaya konmuştur. Buna göre eğitimsel olarak yapılandırmacı yaklaşım, çoklu zeka kuramı ve öğrenci merkezli öğrenme yaklaşımları dikkate alınmıştır. Din açısından ise, gerek İslam gerekse diğer dinler hakkında bilimsel ve araştırmaya dayalı bilgi ön planda tutulmuş, batıl ve hurafeye dayalı yanlış bilgilerden uzak durulmuştur. İslam'la ilgili bilgilerde; Kur'an merkezli, birleştirici ve mezhepler üstü bir yaklaşım benimsenerek İslam kaynaklı bütün dinsel oluşumları kuşatacak kök değerler öne çıkarılmıştır. Bununla birlikte, dinin anlaşılma biçimleri olarak tanımlanan mezhepler ve dini oluşumlar yok sayılmamış; kültürel zenginlik ve farklı düşünce ekolleri olarak görülmüştür. Diğer dinlere de yer verilerek dinler arası açılımlı bir ders niteliği kazandırılmıştır. Din eğitiminde kullanılan yaklaşımlardan birisi olan doktrin merkezli ya da mezhep merkezli bir din öğretimine dönüşmemesine büyük özen gösterilmiştir.⁷⁴

Ortaöğretim DKAB programının genel amaçları incelendiğinde belirlenen temel yaklaşımlara uygun olarak İslam'ın iman, ibadet ve ahlak esaslarını tanıma, din ve ahlakla ilgili konularda akılcı ve eleştirel yaklaşım sergileme, doğru dini bilgiler ile batıl inanç ve hurafeleri ayırt etme, Türklerin İslam uygarlığına yaptığı katkıların farkında olma, laiklik ile din ve vicdan özgürlüğü arasındaki ilişkiyi anlama, birlikte yaşama ve hoşgörü kültürünü özümseme, diğer dinleri temel özellikleri ile tanıma boyutları dikkat çekicidir.⁷⁵

Ortaöğretim DKAB programı içeriği incelendiğinde, yeni bir uygulama olarak "öğrenme alanı" yaklaşımının benimsendiği görülmektedir. Her bir öğrenme alanı her sınıf düzeyinde yer almakta, ünite ve konular bu öğrenme alanlarına göre düzenlenmektedir. Bu çerçevede lise programında inanç, ibadet, Hz. Muhammed, Vahiy ve Akıl, Ahlak ve Değerler, Din ve Laiklik, Din, Kültür ve Medeniyet başlıklarıyla yedi öğrenme alanı bulunmaktadır.⁷⁶ İnanç ve ibadet öğrenme alanında İslam ile birlikte farklı inanma biçimleri ve diğer

73 Milli Eğitim Bakanlığı, *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9, 10, 11, 12. sınıflar) Öğretim Programı* (Ankara: Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, 2005): 11.

74 Milli Eğitim Bakanlığı, *Ortaöğretim DKAB Öğretim Programı* (2005): 12-13.

75 Milli Eğitim Bakanlığı, *Ortaöğretim DKAB Öğretim Programı* (2005): 14-15.

76 Milli Eğitim Bakanlığı, *Ortaöğretim DKAB Öğretim Programı* (2005): 17-23.

dinlerin ibadetleri hakkında içerikler yer almış, Hz. Muhammed öğrenme alanında ise, Hz. Peygamber'in hayatı ve örneğine yer verilmiştir. Vahiy ve akıl öğrenme alanında Kur'an'ın ana konuları ve yorumu yanında, İslam düşüncesindeki itikadi, fıkhî ve tasavvufî yorumlar dikkat çekmektedir. Bu öğrenme alanı kapsamında din derslerinde önemli bir tartışmaya sebep olan Alevilik konusu programlara eklenmiştir. Ahlak ve değerler öğrenme alanında, haklar, özgürlükler ve din ile İslam ve barış, değerler ve aile gibi konular yer almaktadır. Din ve laiklik öğrenme alanında, laiklik ve din konusu ile Atatürk'ün din ile ilgili düşünceleri tüm sınıflar düzeyinde birer ünite halinde yer bulmuştur. Din, kültür ve medeniyet öğrenme alanında ise Türklerin İslam medeniyetine katkıları ve önemli şahsiyetler, İslam ve bilim, İslam ve estetik, yaşayan dünya dinleri ve özellikleri gibi konular ele alınmıştır.⁷⁷

2010 Ortaöğretim DKAB Programı, 2006 Ortaöğretim DKAB Öğretim programı ile birkaç küçük değişiklik dışında tüm yönleriyle aynıdır. Ancak DKAB ders içeriğine yönelik Alevilik din anlayışına sahip bazı vatandaşların mahkemeye itirazları neticesinde bazı içerik düzenlemeleri yapılmıştır. Bu çerçevede 12. Sınıftaki "İslam Düşüncesinde Tasavvufî Yorumlar" ünitesi genişletilerek Alevilikle ilgili konulara daha fazla yer verilmiştir.⁷⁸

2005 ve 2010 Ortaöğretim DKAB programlarının amaç ve içerikleri incelendiğinde, İslam'la ilgili içeriğe daha fazla yer verildiği görülmektedir. Bununla birlikte programın temel yaklaşımları nedeniyle İslam'ı sevdirmeye ve benimsetmeye yönelik daha önceki programların doktrin merkezli din öğretimi yaklaşımlarından uzaklaşılması, bunun yerine amaç ve içerikte daha objektif ve bilimsel düzeyde bir yaklaşım sergilendiği anlaşılmaktadır. 2005 DKAB programında devletin eğitim anlayışının temel özellikleri kapsamında laiklik, millilik, bilimsellik ve Atatürkçülük konularına, müstakil üniteler halinde yer verilmiştir. Özellikle çoğulcu din öğretimi bağlamında diğer dinler hakkında kendi kaynaklarına dayalı olarak objektif bilgiler verilmesine önem verilmiş, İslam düşüncesindeki yorum farklılıkları bağlamında Alevilik ilk defa DKAB programlarına girmiştir.

2006 ve 2010 İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programları

2006 İlköğretim DKAB Öğretim Programı, program geliştirme süreçleri, eğitim ve din ile ilgili temel yaklaşım ve amaçlar itibarıyla 2005 Ortaöğretim DKAB programı ile büyük oranda benzerlikler taşımaktadır. İçeriğin düzenlenmesinde ise yine 2005 Ortaöğretim DKAB programında ilk defa uygulanan

77 Milli Eğitim Bakanlığı, *Ortaöğretim DKAB Öğretim Programı* (2005): 74-80.

78 Milli Eğitim Bakanlığı, *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9, 10, 11, 12. sınıflar) Öğretim Programı* (Ankara: Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, 2010): 64.

“öğrenme alanı” yaklaşımı benimsenmiş, İnanç, İbadet, Hz. Muhammed, Kur’an ve Yorumu, Ahlak, Din ve Kültür adlarıyla altı adet öğrenme alanı belirlenmiştir. 2006 İlköğretim DKAB programı ile 2000 programı, içerdiği ünite ve konular bakımından birkaç ünite ve konu dışında büyük bir değişiklik taşımamaktadır. Ünite ve konular öğrenme alanlarına göre düzenlemiş, bazı üniteler ikiye bölünmüş, bazı üniteler ise birleştirilerek yeni programa aktarılmıştır.⁷⁹ 2006 programında önemli değişikliklerden bir tanesi ünite isimlendirmelerinde görülmektedir. 2000 programında “Allah’a inanıyorum”, gibi isimlendirmeler, 2006 programında “Allah inancı” şeklinde değiştirilmiştir.⁸⁰ Özellikle inanç ve ibadet öğrenme alanını ilgilendiren ünitelerdeki isimlendirmelerin DKAB dersi ile ilgili, bir inanca sempati duyma, onun gereklerini yerine getirme veya benimsetme üslubu taşıdığına yönelik eleştiriler kapsamında değiştirildiğini söylemek mümkündür. 2006 programında daha çok bilgilendirmeyi ve öğretimi esas alan bir dil kullanıldığı dikkat çekmektedir.

2010 İlköğretim DKAB Öğretim Programı, birkaç küçük değişiklik dışında 2006 İlköğretim DKAB Öğretim programı ile aynıdır. Ancak Alevilik din anlayışına sahip bazı vatandaşların dersin içeriğine yönelik itirazları doğrultusunda bazı düzenlemeler yapılmış, bu kapsamda Alevilikle ilgili içerik genişletilmiş ve çeşitli okuma parçalarına yer verilmiştir.⁸¹

Sonuç

Türkiye’de din eğitiminin tarihi sürecine baktığımızda birbirinden farklı ve zengin bir deneyim göze çarpmakla birlikte okullardaki din derslerine siyasi ve ideolojik müdahalelerin önemli etkilerinin olduğu görülmektedir. Din eğitimi ile ilgili konular, laiklikle ilişkilendirilerek sürekli bir meşruiyet sorunu ekseninde tartışılmış, bu ise ülkede sağlıklı din eğitimi modelleri ve din anlayışı geliştirilmesini güçleştirmiştir. Türkiye’de özellikle Cumhuriyet rejiminin eğitime yüklediği laik/seküler, pozitivist ve ulusal karakterin din dersi programları üzerinde etkili olduğu anlaşılmaktadır. İslam, diğer dinler ve inançlar hakkında bilgiler verilmesi yanında özellikle Cumhuriyet ideolojisinin önemseydiği ve benimsetmeye çalıştığı din anlayışı, din dersi programlarına yansıtılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda devletin millilik, laiklik ve pozitif bilime dayalı eğitim felsefesi ile ilgili konuların din dersi programlarına yerleştirildiği görülmektedir. Daha rasyonel bir din anlayışı oluşturma çabası, laikliğin din ve vicdan özgürlüğünün bir garantisi olarak sunulması,

79 Mahmut Zengin, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Yapılandırmacı Yaklaşım* (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2011), 229.

80 Milli Eğitim Bakanlığı, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı* (Ankara: Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, 2006).

81 Milli Eğitim Bakanlığı, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı* (Ankara: Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, 2010).

batıl ve hurafe din anlayışlarının İslam dini ile bağdaşmadığının ifade edilmesi, İslam'ın akla ve bilime verdiği önemin sürekli vurgulanması, vatan savunması ve bayrak gibi devletin milli hassasiyetlerini yansıtan hususlar Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren günümüze kadar din dersi öğretim programlarının önemli konularını oluşturmuştur.

Cumhuriyetin modernleşme, laikleşme, sekülerleşme adına kendine çizdiği rotada din eğitime de işlevler yüklenmiş, din eğitimi sadece toplumun ihtiyaç duyduğu ve karşılanması gereken bir hizmet olarak değil, aynı zamanda devletin arzu ettiği din anlayışını inşa etmeye çalışan ve bu yönüyle devletin kimi zaman meşruiyet aracı olarak başvurduğu ve toplumu bir arada tutan bir mekanizma olarak görülmüştür. Eğitimin birçok alanı gibi din eğitimi de büyük oranda merkezî bir anlayış hakim olup, tüm süreçler ve kararlar devletin denetim ve gözetimi ilkesi etrafında gerçekleştirilmektedir. Türkiye'nin belirlemiş olduğu bu din eğitimi politikasında Cumhuriyet dönemindeki tecrübelerin önemli etkileri bulunmaktadır. Bu nedenle din eğitimi ile ilgili meselelerde bu tecrübelerin olumlu ve olumsuz sonuçlarının ideolojik reflekslerle değil, bilimsel bir anlayışla, sağduyulu, temel hak ve özgürlükleri dikkate alan bir yaklaşımla değerlendirilmesi önemli kazanımlar sağlayacaktır.

Kaynakça

- Adem, Mahmut. "Cumhuriyetin Temeli Laik Eğitim." *Ülkemizde Laik Eğitim Sisteminde Sosyal Bilim Olarak Din Öğretimi Kurultayı (7-9 Nisan 2005)* içinde, 68-80. Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınları, 2005.
- Altaş, Nurullah. "Türkiye'de Örgün Öğretimde Dinin Yeri (1924-1980 Arası Din Öğretimi Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme)." *Marife 2*, sy. 1 (2002): 219-229.
- Altaş, Nurullah. "Türkiye'de Zorunlu Din Öğretimini Yapılandıran Süreç, Hedefler ve Yeni Yöntem Arayışları (1980-2001)." *Dini Araştırmalar 4*, sy. 12 (2002): 145-168.
- Arabacı, Fazlı. "AB Ülkelerinde Din-Devlet İlişkileri ve Türkiye." *Avrupa Birliği Ülkelerinde Dinler ve Laiklik* içinde, editör Jean Bauberot, 7-34. İstanbul: Ufuk Kitapları, 2003.
- Başgil, Ali Fuat. *Din ve Laiklik*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 1998.
- Bilgin, Beyza. "Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Din Politikaları." *Ülkemizde Laik Eğitim Sisteminde Sosyal Bilim Olarak Din Öğretimi Kurultayı (7-9 Nisan 2005)*, 87-108. Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınları, 2005.
- Bilgin, Beyza. *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*. Ankara: Gün Yayıncılık, 1998.
- Cebeci, Suat. "Din Eğitiminde Medreseden Mektebe, Mektepten Nereye?." *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (2004): 197-201.
- Cicioğlu, Hasan. *Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Ortaöğretim (Tarihi Gelişimi)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 1985.
- Demirtaş, Bahattin. "Atatürk Döneminde Eğitim Alanında Yaşanan Gelişmeler." *Akademik Bakış 1*, sy. 2 (2008): 155-176.

- Doğan, Recai. "1980'e Kadar Türkiye'de Din Öğretimi Program Anlayışları." *Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışlar Uluslararası Sempozyumu (28-30 Mart 2001)*, 611-646. Ankara: MEB Yayınları, 2004.
- Doğan, Recai. "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Tevhid-i Tedrisat Çerçevesinde Din Eğitim-Öğretimi ve Yapılan Tartışmalar." *Cumhuriyetin 75. Yılında Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi İlimi Toplantısı (4-6 Aralık 1998)*, 227-288. Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 1999.
- Dönmez, Cengiz. "Atatürk'ün Eğitim ile İlgili Görüş ve Uygulamalarına Toplu Bir Bakış." *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi*, 7, sy. 1 (2006): 91-109.
- Gök, Fatma. "75 yılda İnsan Yetiştirme, Eğitim ve Devlet." *75 Yılda Eğitim* içinde, editör F. Gök, 1-8. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999.
- Hanioglu, M. Ş. "Batılılaşma." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 5:148-153. Ankara: TDV Yayınları, 1992.
- Hesapçioğlu, Muhsin. "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Eğitim Politikası ve Felsefesi." *M.Ü. Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, sy. 29 (2009): 121-138.
- İnal, Kemal. "Türkiye'de Geçmişten Günümüze Din Politikaları ve Eğitime Etkileri." *DEM Dergi*, sy. 2 (2007): 12-17.
- Kanuni Esasi. *Düştur*. Birinci Tertip 4, (1876): 1-40.
- Kara, İsmail. *Cumhuriyet Türkiyesinde Bir Mesele Olarak İslam 1*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2012.
- Kara, İsmail. *Şeyh Efendinin Rüyasındaki Türkiye*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2002.
- Kaymakcan, Recep. "Türkiye'de Din Eğitimi Politikaları Üzerine Düşünceler." *Ekev Akademi Dergisi*, sy. 27 (2006): 21-36.
- Maarif Vekâleti. *İlk Mektep Müfredat Programı*. İstanbul: Devlet Matbaası, 1930.
- Maarif Vekâleti. *İlk Mekteplerin Müfredat Programı*. İstanbul: Devlet Matbaası, İkinci Baskı, 1927.
- Maarif Vekâleti. *İlk Mekteplerin Müfredat Programı*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1340.
- Maarif Vekâleti. *Lise Birinci Devre Müfredat Programı*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1340.
- Maârif-i Umumiye Nezareti. *Mekatib-i İbtidaiye Ders Müfredatı*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1330.
- Mert, Nuray. "Laiklik Tartışması ve Siyasal İslam." *Cogito*, sy. 1 (1994): 89-102.
- Milli Eğitim Bakanlığı. *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı*. Ankara: Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, 2006.
- Milli Eğitim Bakanlığı. *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*. Ankara: Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, 2000.
- Milli Eğitim Bakanlığı. *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı*. Ankara: Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, 2010.
- Milli Eğitim Bakanlığı. *İlkokul Programı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1968.
- Millî Eğitim Bakanlığı. *İlkokul Programı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1948.
- Milli Eğitim Bakanlığı. *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9, 10, 11, 12. sınıflar) Öğretim Programı*. Ankara: Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, 2005.
- Milli Eğitim Bakanlığı. *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9, 10, 11, 12. sınıflar) Öğretim Programı*. Ankara: Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, 2010.
- Milli Eğitim Bakanlığı. *Tebliğler Dergisi*. 11, sy. 524 (1 Şubat 1949).
- Milli Eğitim Bakanlığı. *Tebliğler Dergisi*. sy. 2356 (13 Nisan 1992).
- Milli Eğitim Bakanlığı. *Tebliğler Dergisi*. 19, sy. 921 (17 Eylül 1956).

- Milli Eğitim Bakanlığı. *Tebliğler Dergisi*. 37, sy. 1798 (22 Temmuz 1974).
- Milli Eğitim Bakanlığı. *Tebliğler Dergisi*. 30, sy. 1475 (23 Ekim 1967).
- Milli Eğitim Bakanlığı. *Tebliğler Dergisi*. 39, sy. 1900 (27 Eylül 1976).
- Milli Eğitim Bakanlığı. *Tebliğler Dergisi*. 37, sy. 2109 (29 Mart 1982).
- Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı. *İlkokul Programı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1989.
- Öcal, Mustafa. "Türk Hukuk Mevzuatında Din Eğitim ve Öğretiminin Yeri ve Uygulama Biçimi." *Avrupa Birliği Sürecinde Dini Kurumlar ve Din Eğitimi İlimi Toplantısı (17-19 Kasım 2006)*, 511-559. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.
- Okçabol, Rıfat. "Türkiye Cumhuriyeti Eğitim Sisteminin Kuruluş Mantığı ve Temelleri." *Ülkemizde Laik Eğitim Sisteminde Sosyal Bilim Olarak Din Öğretimi Kurultayı (7-9 Nisan 2005)* içinde, 16-30. Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınları, 2005.
- Sakaoğlu, Necdet. *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.
- Subaşı, Necdet. "Türkiye'de Laiklik ve Din Eğitimi: Reel-Politik Güzergahlar." *DEM Dergi*, sy. 2 (2007): 6-10.
- Teşkilatı Esasiye Kanunu. *Düstur*. Üçüncü Tertip 1, Şubat 1-7, Kanun No: 85, 1337.
- Teşkilatı Esasiye Kanunu. *Düstur*. Üçüncü Tertip 5, Nisan 24, Kanun No: 491, 1924.
- Tosun, Cemal. "Türkiye'de Eğitimin Laikleşmesi ve Din Öğretimi." *Sekülerleşme ve Dini Canlanma Sempozyumu*. (Türkiye Dinler Tarihi Derneği, 2008): 228-287.
- Vatandaş, Celalettin. "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bir Toplumsal Değişim Aracı Olarak Eğitimin Modernleştirilmesi." *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, sy. 42 (2010): 41-62.
- Yürük, Tuğrul. "Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Program Anlayışları." Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2011.
- Zengin, Mahmut. *Din Eğitimi ve Öğretiminde Yapılandırmacı Yaklaşım*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2011.
- Zengin, Zeki Salih. "Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun Hazırlanmasından Sonraki İlk Dönemde Uygulanışı ve Din Eğitimi." *Dini Araştırmalar* 5, sy. 13 (2002): 81-106.